
READING LITERACY OF FIFTEEN YEARS OLD STUDENTS IN BULGARIAN SCHOOLS

Tanya Ivanova Borisova, Ph.D

Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria, e-mail borisova.t@abv.bg

Abstract: The article research reading literacy of 15 years old students from Burgas region, tested with the tools of PISA. It observes their achievements in interrupted and continuous text. Analyzes are introduced by PISA criteria and indicators. The achievements of students of specialized, professional and secondary schools are compared, following the procedure for testing of PISA. The surveillance almost equalizes the number of girls - boys - 104 girls and 100 boys. The majority of girls are non-profiled classes of School and Language School, and the boys are mostly in vocational schools. All students are 15 years old. Among them there are none with SOP. The trend big city - small city – village is observed.

The achievements of students are measured with three criteria by PISA. PISA includes six levels which we take for indicators. The formulation was perfectly presented and substantiated by scientists who prepared it. Descriptive rates of levels in performance of working with interrupted and continuous text also are shown in the toolbox of PISA.

Tasks that relate the finding process of information and extraction skills require detection and selection of determined information. The process of compilation and interpretation requires comprehension of the text. With tasks of interpretation the student must understand the relationships between different elements of the text. These relationships may include problem solving, identifying causal dependency, thinking by categories, comparing and understanding of the text as a whole. To accomplish these tasks, the reader should determine the exact relationships, which may be obvious, but it is possible to require reaching of quick conclusions. The interpretation refers to the process of formation of matter. The process of rationalization and evaluation is measured by the performance of tasks related to the application of knowledge, ideas and values that are not contained and do not derive from this text. In understanding the reader connects previous experience or knowledge of the given text. The reader makes judgments about him based on his personal experience and knowledge of the world around him, when he reads the text. Sometimes the student has to relate the information with other (external) sources to understand and assess the text. Understanding and evaluating the style of the text requires the reader to distance itself from the content of the text to assess his qualities and purpose

We found a sharp decline in reading literacy, when we compared achievements of students by gender, mother tongue and type of school.

Keywords: reading literacy - levels, dynamics, PISA.

ЧЕТИВНАТА ГРАМОТНОСТ НА 15.ГОДИШНИТЕ УЧЕНИЦИ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

Проф. д-р Таня Борисова,

Тракийски университет, Стара Загора, България, e-mail borisova.t@abv.bg

Абстракт: Статията разглежда четивната грамотност на 15. годишни ученици от Бургаски регион, тествани с инструментариума на PISA. Проследени са постиженията им при боравене с прекъснат и непрекъснат текст, анализирани са по въведените от PISA критерии и показатели. Направени са съпоставки на постиженията на ученици от профилирани, професионални и средни училища. Спазена е процедурата за провеждане на тестове на PISA. Търсен е и почти е изравнен броят момичета – момчета – 104 момичета и 100 момчета. Преобладаващият брой момичета са от непрофилирани паралелки на СОУ и езиковата гимназия, а момчетата са предимно в професионални гимназии. Всички ученици са на 15 години, сред тях няма такива със СОП. Запазена е и тенденцията голям град – малък град – село.

Постиганията на учениците са отчетени по трите критерия на PISA в техните шест равнища, които приемаме за показатели, защото формулировката е перфектно представена и обоснована от учените, които са ги изготвили. Описателните скали на равнището на постиженията при работа с прекъснат и непрекъснат текст също са показани в инструментариума на PISA.

Задачите, които се отнасят към първия процес *намиране и извличане на информация*, изискват умения за откриване и подбор на определена информация. При процеса *обобщаване и тълкуване* се изисква от читателя да проникне в смисъла на текста. При задачите за тълкуване ученикът трябва да разбере взаимовръзките между отделните елементи на текст. Тези взаимовръзки може да включват решаване на проблем, определяне на причинно-следствена зависимост, мислене чрез категории, сравняване, както и разбиране на текста като цяло. За да изпълни подобни задачи, читателят следва да определи точните зависимости, които може да са явни, но може да изискват той да достигне преди това до определени изводи. *Тълкуването* се отнася до процеса на формиране на смисъл. Процесът *осмисляне и оценяване* се измерва посредством изпълнението на задачи, свързани с приложение на познание, идеи и ценности, които не се съдържат и не произтичат от конкретния текст. При осмислянето читателят свързва предишен опит или познание с дадения текст. Когато оценява текст, читателят прави преценки за него, основавайки се на личния си опит и знания за света около себе си. За да осмисли и оцени съдържанието на текст, понякога ученикът трябва да свърже информацията в него други (външни) източници. Осмислянето и оценяването настила на текст изисква читателят да се дистанцира от съдържанието на текста, за да оцени неговите качества и предназначение

Установен е рязък спад в четивната грамотност, съпоставени са постиженията на учениците по пол, по майчин език и по вид училище.

Ключови думи: Четивна грамотност - равнища , динамика, , PISA

Изследването провери равнището на четивната грамотност на 204 ученици, на 15. години от Бургаски регион с инструментариума на PISA. Опираме се на PISA, за да проверим доколко и как се е развила четивната грамотност на учениците, които вече са преминали през HBO (национално външно оценяване) IV и VII клас. Данните ще покажат дали четивната грамотност на вече 15-годишните ученици се е отгласнала от критичното равнище по скалата на PISA, за което се приема второто равнище. PISA работи основно с 15-годишни ученици, за да установи доколко на този етап от своето развитие са придобили познания и умения, които биха им осигурили успешна лична и професионална квалификация. Чрез тестовите се цели осъществяване на задълбочено и цялостно оценяване на четивните умения на учениците. Приема се, че те са определящи за успеха им както в училище, така и извън него. Умението да се разчита и предава информация в писмен вид има фундаментално значение за отделната личност и за обществото като цяло. Това разбиране се споделя от много държави, форматът и инструментариумът на изследването са съобразени с културните, езиковите, етническите и политическите особености на държавите участници. Качеството на оценяването и надеждността на събраните данни се гарантира от технически стандарти, прилагани от всички участници в програмата. Изследването изцяло почива върху иновативната концепция за грамотността, която се определя като способност на учениците да използват знания и умения като анализират, осмислят и представят решения на проблеми в многообразие на ситуации. Концепцията на PISA за четивна грамотност е разбирането, че грамотен е този, който владее четенето и писането като самостоятелни практики с мотивация за употреба и може да се интегрира в различни сфери на общественото поведение. Тъй като се търси само четивна грамотност учениците попълваха тестова книжка с въпроси по четене. В този смисъл се търси само четивната грамотност като проява в различни по вид текстове – прекъснати и непрекъснати, а също така различни по стил – художествен, научен, публицистичен, разговорен, без административен стил. Критериите и равнищата са абсолютно запазени.

Бяха обхванати ученици от различни по вид училища и от различни по големина градове и села, избрани са 204 от деветокласниците както следва: 1. Две непрофилирани паралелки на СОУ от Айтос и Руен – 52 ученици; две паралелки от ГПАЕ – Бургас – с преподаване на английски език – 52 ученици.; две паралелки от профилирана професионална гимназия – ПГСАГ – Бургас – 52 ученици; две паралелки от професионални гимназии – ПГССЛП – Карнобат – 26 ученици и ПГ по дървообработване – Бургас – 22 ученици – общо 48 ученици. Търсен е и почти е изравнен броят момичета – момчета – 104 момичета и 100 момчета. Преобладаващият брой момичета са от непрофилирани паралелки на СОУ и езиковата гимназия, а момчетата са предимно в професионални гимназии. Тази извадка е достатъчна не само да провери четивната грамотност, но и да послужи за обективно сравнение на равнищата ѝ в един и същи випуск. Всички ученици са на 15 години, сред тях няма такива със СОП. Запазена е и тенденцията голям град – малък град – село, както и различни видове училища. Постиганията на учениците са отчетени по трите критерия на PISA в

техните шест равнища, които приемаме за показатели, защото формулировката е перфектно представена и обоснована от учените, които са ги изготвили.

Какви са резултатите от проведеното със стандартизираната методика изследване. Като се има предвид, че търсим само четивната грамотност отново подчертаваме, че ще спазим дефиницията: Четивната грамотност, така както се разбира в PISA, включва редица познавателни компетентности: от буквалното декодиране на определени символи през конкретни познания за функциите на езиковите средства, за различни видове текст и тяхната употреба, до обобщени познания за света. Върху постиженията на учениците влияе и езикът, на който се говори в семейството. От представените в изследването ученици има значителен процент, които не са с майчин български език: В СОУ – Айтос и СОУ – Руен – 20 ученици; в ГПАЕ и ПГСАГ – 4; В ПГССЛП и ПГ по дървообработване – 18 ученици; Общо: 79,5 % с майчин език български; 1,96 % с майчин език руски, английски; 7,8 % с майчин език турски; 10,74 % с майчин език ромски. Резултатът на учениците, за които майчин език не е български, но живеят като етноси в сравнително компактни и затворени региони, постиженията по четене са с около 110 точки по-ниски. Тези изводи не се потвърждават при четиримата ученици с друг майчин език, които учат в езикова или профилирана професионална гимназия. Като се отчита, че езиковите и предпочитаните професионални гимназии, каквато е ПГСАГ, се намират в голям град като Бургас, а една от професионалните гимназии и двете СОУ в по-малки градове – Карнобат, Айтос и Руен, разбира се, че може да се търси разслоения и по мястото, в което се намира училището. Тази разлика няма да бъде разглеждана, защото избраните за наблюдение училища не са равностойни не могат да бъдат намерени съответни в региона. Предоставеният равен достъп и възможност за качествено образование е съществен за българската образователна система. Националното външно оценяване след VII клас много лесно отваря път към избраната профилирана или професионална гимназия. В Бургаски регион инфраструктурата предлага възможности за бързо и безпрепятствено достигане до училищата в областния град.

При анализ на постиженията в четивната грамотност, учениците сме обединили в четири групи: 1. Средно общообразователно училище (СОУ) с непрофилирани паралелки (25,5%) от извадката. В СОУ с такива паралелки обикновено се записват ученици, на които не е достигнал бал за езикова гимназия, а не желаят да се запишат в професионална; живеят в малък град, където СОУ е единственото училище, в което могат да продължат да учат. 2. Профилирана (езикова) гимназия – 25,5% от учениците в извадката. ГПАЕ е една от най-предпочитаните езикови гимназии в Бургаски регион. В нея балът не пада с повече от единица и учениците я подреждат много често като първо желание. Наред с английски се изучават поне още два чужди езици. 3. Професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия (ПГСАГ) – 25,5% от извадката. Предпочитана професионална гимназия. Прием – с висок бал. Авторитетно средно училище в Бургас, което се предпочита и поради засиленото изучаване на английски език, и поради професионалните умения, които учениците придобиват. 4. Две професионални гимназии, с прием след VIII клас, в които се насочват ученици с по-ниски дипломи, но желаещи да получат професия (23,5 %). Професионалната гимназия по дървообработване е все по-нежелано училище и вече години наред е с прием 1 паралелка. Професионалната гимназия по селско стопанство и лека промишленост (ПГССЛП) – Карнобат подготвя лозари, механизатори и е предпочитано място за учене предимно от момчета от селата на Карнобатска и Сунгурларска.

Данните показват, че като равнище на постиженията непрекъснатия текст е по-благоприятен за учениците, но не може да се намери съществено различие в тях. Това е видно от стойностите на проверяващата величина U при сравняване на относителните дялове, т. е. при всеки от показателите, при всяка от посочените групи, не се установява статистическа разлика между сравняваните относителни дялове относно работа с прекъснат и непрекъснат текст.

Обезпокояващ е фактът, че 9,56% от учениците остават под I-то равнище на постиженията при четене. Те не са успели да открият явно изразена информация, да възприемат това, което четат и при тях е възможно да се говори за т. нар. „вторична неграмотност”. Този термин се появява все по-често в научната литература, в смисъл на това, че юноши и възрастни хора, които знаят да четат и пишат, т. е. начално са грамотни, не могат да четат с разбиране и това ги превръща във вторично неграмотни хора. До I Б равнище достигат 12,74%, което означава, че могат да откриват ясно изразена информация, поставена на видно място в кратък, синтактично елементарен текст с познато съдържание и вид – например разказ, басня и прочие. Като правило необходимата информация е повторена няколко пъти в текста и към нея са включени рисунки или познати символи, които улесняват читателя. Задачите, изискващи тълкуване са свързани с разпознаване на прости смислови връзки между последователно дадени откъси от текст. Това в обучението на учениците

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

от I – IV клас се постига още в уроците по начално четене и се свързва с четенето с разбиране, което се упражнява върху елементарни приказки и разкази с достъпно за учениците съдържание.

На I A равнище са достигнали 19,37% от учениците. При работата си с текста те могат да открият една или повече независими части от явно изразена информация, да определят основната тема и идея на автора на текст по познат проблем, както и да свържат информация от текста с познания от ежедневието си. Необходимата информация в текста е очевидна и непротиворечива. Критериите, с които читателят трябва да се съобрази при изпълнение на конкретна задача, са точно посочени.

22,79 % от учениците достигат до критичното II равнище. Като читатели те могат да открият една или повече части от информацията, която е загатната и отговаря на определени критерии. Могат да открият идеята и смисъла и в откъс от текст когато информацията е непълна и читателят трябва да направи конкретни изводи. Достигналите това равнище могат да сравняват и систематизират на основа на конкретна особеност на текста. Могат да свързват няколко елемента на информацията на текст, както и да ги тълкуват от позицията на личния си опит. Според критериите на PISA второто ниво е критично. На него и под него остават 64,46% от изследваните ученици.

20,84 % от учениците преминават на III равнище в постиженията си по четене. Те могат да намират връзката между отделни елементи от информация, всяка от които отговаря на различни критерии. Обобщават няколко части от текст с цел определяне на основна идея. Разбират взаимовръзката или смисъла на думи и фрази. Могат да се съобразяват с няколко критерия, когато категоризират и сравняват информация. Ориентират се и тогава, когато в текста се съдържат противоположни на очакванията или негативни твърдения. Осмислят и детайлно разбират съдържанието на текст, свързан с проблеми на ежедневието и решават задачи, които не са свързани със задълбочено вникване на текста, но изискват сравнително сложно познание.

IV равнище достигат 12% от учениците. Те умеят да откриват и комбинират отделни елементи от информацията в текста. Тълкуват смисъла на откъс от текст като имат предвид текста като цяло. Могат да решават и задачи за тълкуване, които искат разбиране и приложение на изучени категории в непознат контекст. Могат да използват познаването на текста за критична оценка, както и да изказват хипотеза върху него. Задълбочено разбират сравнително дълги и сложни текстове с непознато съдържание и формат.

2,2% от учениците достигат V-то равнище. Те откриват и комбинират отделни части от неявно представена информация, правят предложения за приложимостта на информацията по отношение решението на конкретна задача, осмислят и критично оценяват текста, независимо от непознатото му съдържание и формат. Могат да боравят с идеи и концепции, които са противоположни на очакванията от текста.

0,49 % - само един ученик успява да достигне най-високото VI равнище. Той прави изчерпателни и прецизни изводи и сравнения, показва пълно и задълбочено разбиране на един или повече текстове, използва и комбинира информация, част от която е извън основния текст. Може да разглежда различни перспективи в текста по посочени критерии, както и да прилага комплексни знания, които не се съдържат в текста.

Ако се проследи динамиката в постиженията на учениците при четивна грамотност за различни по видове текст се оказва, че няма значителна разлика между това дали те тълкуват художествен или научно-популярен текст. Потвърждава се общата тенденция за по-добри постижения при задачите, формулирани при непрекъснат текст, независимо от стила му.

Анализът на изследваните ученици от IX клас, които са наблюдавани в IV и VII клас може да послужи и за сравнение при изграждане на четивна грамотност в българското училище. Ако се позовем на това, че като цяло учениците е предпочитат да четат или четат само учебници, то резултатите, постигнати в художествен или научно-популярен текст, не са изненада.

Учениците, които са достигнали до V и VI ниво на четивна грамотност (за съжаление значително малко) четат разнообразни четива, владеят различни писмени кодове и четат произведения, отличаващи се с видово и жанрово разнообразие. За сравнение предпочитанията на учениците от други държави, участващи в изследването, се различават от нашите – българските ученици четат повече художествена литература и научна литература, но останалите предпочитат комикси, вестници, списания, Интернет.

Най-голямо значение, според мен, върху резултатите в четивната грамотност на учениците влияят стратегиите за учене, които са свързани с разбирането, запаметяването и обобщаването на информацията в

текста. В изследваната възраст момчетата по-често прибягват до различни стратегии за запаметяване и контрол отколкото момчетата.

В българското училище най-много се заляга върху стратегиите за запаметяване, разбиране и припомняне. Ето защо прилагането им води до по-лесно намиране и извличане на информация, отколкото за обработването ѝ. Така конструирана образователната ни система научава учениците да четат с разбиране, както и да си припомнят онова, което знаят. По-трудно в българското училище навлизат стратегиите за контрол, обобщаване, както и развиващите. Това обяснява неподготвеността на учениците да прилагат информация от текста в други ситуации, т. е. постигане на по-задълбочено разбиране. Образователните системи, които развиват и поощряват стратегията, обикновено я подкрепят и стратегии за контрол при четене. Стратегиите за контрол се свързват с тъй нареченото „саморегулирано учене“, при което ученикът сам управлява и регулира процеса на учене. Обстоятелството, че като цяло учениците не познават тези стратегии и не ги прилагат обяснява защо те трудно преминават критичните нива за четивна грамотност.

Колкото по-преобладаващи са стратегиите за запаметяване на информация, толкова по-ниски са резултатите от четивната грамотност на учениците. Те не помагат, а значително понижават резултатите, защото високите равнища на четивна грамотност изискват прилагането на други стратегии.

Интересно е, че тези данни много приличат на националната статистика, защото Бургаски регион винаги е бил някъде по средата като постижения. В такъв случай тези данни отдавна трябва да са забелязани и в МОН. Само че там резултатите се отчитат година за година и не им е хрумвало, че вече могат да се наблюдават компетенциите на цели випуски. А те стремглаво вървят надолу. Това се потвърждава и с инструментариума на PISA при извадка от 204 ученици от випуска, разслоени в различни видове училища в Бургаски регион. Ако тенденцията се запази до завършване на средно образование, то би трябвало да няма изненадани както от резултатите на матурата, така и от социалната реализация на младите българи, учили в българското училище в началото на 21 век.